

נאמנגב

ביטאון נאמני מחוז דרום, מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

16 ביוני 2024

י' סיון תשפ"ד,

גיליון מס' 44

סיורי בתים פתוחים - שבוע שימור באר שבע

דבר היו"ר

שלום לכל נאמני המורשת באשר הם

שמונה חודשים חלפו מאז היכה בנו אסון אותה שבת, ה-7 באוקטובר, ולהערכתי הצנועה, טרם חלחלה אל הכרתנו מלוא המשמעות של המאורעות הקשים שפקדו אותנו. מורשתנו ארוכת השנים, גדושה בשמות אירועים שונים ומגוונים של פרעות, פוגרומים, אסונות וניסיונות פגיעה ביהודים בכל רחבי העולם. אמנם אנו עדיין חסרים את הפרספקטיבה ההיסטורית, שכה נדרשת להבנה, הפנמה ולכתיבה היסטורית, אך נראה כי כבר כעת, מובן לכולנו כי אנו מצויים בליבה של תקופה גורלית והרת משמעות לעם היהודי, למדינת ישראל ולפרויקט הציוני כולו.

בעת הזו, חובה עלינו להבין, כי הבחירות של מנהיגינו, כמו גם הבחירות שלנו, הן אלו שתיצורנה עבורנו ועבור ילדינו ונכדינו את העתיד להתרחש בארץ ישראל. בחירות אלו צפויות להשפיע על גורלו של העם היהודי בכל קצוות תבל, ולכן חשוב שבעתיים שהבחירות שנבחר, תהיינה ראויות לדורות. החשיבה הפוסט-מודרנית, שקנתה לעצמה שביתה בחברה המערבית המודרנית, הובילה את העולם המערבי לזמנים מאתגרים, שאחד ממאפייניהם המרכזיים הינו קיטוב חברתי ופוליטי בתוך מדינות הלאום המודרניות. זהו תהליך הנמשך על פני עשרות שנים, במהלכו עלתה מאד חשיבותו של הפרט הבודד בחברה המודרנית, לצד ירידת קרנו של הסיפור המשותף והמלכד (תופעה זו רווחת בעמים רבים ובמדינות רבות בעולם המערבי מזה עשרות שנים). תהליכי שינוי פוליטיים אלה, הובילו מדינות רבות בעולם למשבר מנהיגות, שאותו מנצלים גורמים פוליטיים קיצוניים, הנוטים להציג פתרונות פשוטים לבעיות מורכבות.

עד כאן, התיאור המתגר של המציאות הקשה!!

אנחנו, כאנשי מורשת, בעלי תודעה היסטורית מפותחת, כבר יודעים היטב שהעולם סביבנו מורכב יותר מכפי שמנהיגים רבים נוטים להציגו לנו. בהיותנו אמונים על שימור המורשת, שומה עלינו ללמוד ממנה יומיום, ולהסיק מסקנות מן העבר, על מנת לשפר את העתיד.

התקופה ההיסטורית המתגרת בה אנו מצויים, הפקידה בידינו את המורשת של אסון ה-7 באוקטובר, בעוד מיקומנו הגיאוגרפי, מכתוב את תחום האחריות שלנו להתרחשויות בדרום הארץ. כאנשי מורשת, חשוב שנשקיע זמן בלימוד מיטבי של המאורעות שהתרחשו, ונבין ככל יכולתנו את כל מה שקרה, על מנת שנוכל לתעד באופן מיטבי את ההיסטוריה, טרם נבחר מה ראוי לשימור, ומה פחות חשוב לשמר.

כפי שאנו יודעים וזוכרים, מורשת מתפתחת לאורו של הנרטיב, ומן הסתם אנו חולקים נרטיבים מגוונים ושונים. תפקידנו כאנשי מורשת, מחייב אותנו להיות רגישים, סבלניים, מכילים ונבונים גם יחד, על מנת שנוכל לתת מקום למורשות שונות ולנרטיבים שונים. המורשות שנבחר לשמר ולהנחיל, הן אלו שתאפשרנה לדורות הבאים היכרות עם הסיפורים, ההתרחשויות, המאורעות והמעשים שהינם מנת חלקנו בתקופת המלחמה הקשה הזו.

הביטאון יוצא לאור על ידי ועדת מחוז דרום של המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
עורך ראשי ועיצוב: עפר יוגב
עורך מדעי: פרופ' אבי ששון
הגהה: אילני יוגב

חברי המערכת: פרופ' אבי ששון, גד סובול, דן גזית, מריה מצרפי, ד"ר שחר שלה, עפר יוגב

כתובת המערכת: המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
רח' מורדי הגיטאות 74 באר שבע

אם רק ננסה לרגע קט להיכנס לנעליהם של בני הנוער של ימינו, נראה כמה רחוקות עבורם מלחמת ששת הימים, מלחמת יום הכיפורים ומלחמת לבנון הראשונה, שעבור חלקנו הן בגדר חוויות אישיות. חשוב שנזכור, כי באופן בו הם לומדים היום את מאורעות המלחמות ההן, אשר עיצבו כל אחת בתורה את החברה הישראלית בת ימינו, כך ילמדו נכדינו בעוד עשרות שנים, את מאורעות אסון ה-7 באוקטובר 2023. תודעה היסטורית זו, חשוב שתהיה נר לרגלינו בבואנו לעסוק בסוגיות השימור והמורשת. מאחל שנבחר נכון.

שלכם
ד"ר שחר שילה
יו"ר וועדת שימור מחוז דרום

ועדה ציבורית מחוז דרום הקשר שבין מורשת ה-7 באוקטובר לאתרי המורשת

יום חמישי, י"ד בסיוון ה'תשפ"ד, 20 ביוני 2024
בית המייסדים, שדרות

התכנסות	17:00
סיור באתר "משטרת שדרות"	17:15
סיור בבית המייסדים בהנחיית ד"ר אהרון כהן	17:45
עדכונים מעת עמרי שלמון, מנכ"ל המועצה לשימור אתרים	18:15
שיח ודיון משותף בהנחייתו של ד"ר שחר שילה	18:30

גדעון רגולסקי
ע.מ.מ. באזור הערבה

אדר' גיל פלד
רכז תכנון ופרויקטים במחוז דרום

מריה מצרפי
מנהלת מחוז דרום

נשמח לראותכם,
ד"ר שחר שילה
יו"ר ועדת דרום

משרד המורשת

LAND MARKS
ציוני דרך

מועצה לשימור
אתרי מורשת בישראל

דבר מנהלת המחוז

החודש לפני שנה הקדשנו את גיליון יוני לחגיגות 80 (1943-2023) להתיישבות שלושת המצפים בנגב (גבולות, רביבים ובית אשל). יחד עם קק"ל ושלושת המצפים תכננו להרים אירוע הוקרה שהיה אמור לקרות לקראת סוף השנה. כאשר כל הקלפים נטרפו וישראל נכנסה לאחת ממלחמות הקיומיות שלה. אזור הנגב המערבי – עוטף עזה, הפך מגן עדן לגיהנום. המרחב שהיה מכונה "העוטף", אחרי ה-7 לאוקטובר זכה לכינוי חדש "מרחב תקומה". הטראומה, הכאב, הן האישי והן הלאומי נמצאים בכל מקום. כל המקומות שהיו מוכרים לנו לפני כן מקבלים היום משמעות אחרת, שונה. אנו מביטים עליהם רק דרך העיניים של ה-7 לאוקטובר. כל מקום בעוטף יש לו סיפור. כל אחד שמכיר מישהו שהיה באותה שבת בעוטף יש לו סיפור. וכולנו מחוברים דרך אותם הסיפורים.

לפני ה-7 לאוקטובר, כל יישובי העוטף היו מספרים את הסיפור האישי שלהם איך עלה גרעין כזה או אחר על הקרקע, איפה עבר הכשרה, על הקשיים ועל ההצלחות שחווה בדרך לשגשוג ולפריחה. והיום, כל יישוב מספר את הסיפור שלו של ה-7 לאוקטובר. זה לא אומר שהמורשת של אותם יישובים מתחילה באותה שבת שחורה, אלא שאותה שבת הוסיפה עוד נדבך בדפי המורשת הזיכרון וההנצחה של כל הקהילה וקהילה.

כשיגיע היום ובו נצטרך להסתכל אחורה על היום הזה, על מלחמת 'חרבות ברזל' שפרצה בשבת שמחת התורה, איך נספר סיפור כה כואב ומורכב? מי ייספר אותו ואיך? בינתיים מספר גופים התחילו לפעול לאיסוף מידע מהשטח כדי שבבוא היום יהיו לנו את האמצעים להמחיש ולספר את הסיפור הכואב והנורא מכול שחוותה המדינה.

ערב פתיחת שבוע שימור ב"צלמנייה" בבאר שבע: דיאגו מיטלברג

להלן כמה עדכונים על הנעשה במחוז במהלך התקופה האחרונה:
1. החודש התקיים שבוע השימור אשר נפתח בערב מרתק במוזאון "הצלמנייה" בבאר שבע. באירוע נכחו סגן ומ"מ ראש העיר שלומי נומה יו"ר ועדת השימור בעירייה, סמנכ"לית המועצה לשימור אתרים חומי נובנשטרן, גואל דרורי הוגה ויוזם "הצלמנייה" ויו"ר הוועדה הציבורית לשימור בבאר שבע, ויאיר נגיד ראש מינהל

התרבות בבאר שבע. בערב העיון המרתק התקיימו הרצאות בנושא "שימור פוגש אומנות". ובמהלך השבוע התקיימו מספר סיורים מאחורי חומות הבתים ההיסטוריים בעיר העתיקה של ב"ש.

טקס חניכת מגדל המים בכפר סילבר : עמוס גופר

2. ב-4 ליוני נחנך פרויקט שימור מדהים של מגדל המים בכפר הנוער סילבר שבמא"ז חוף אשקלון. המגדל שהיה במצב לא טוב, עבר שימור ושני חללים בו הפכו לחדרי מורשת המספרים את סיפור ההקמה של הכפר. בסמוך למגדל המים נמצא קיר הזיכרון של הכפר, שעקב המלחמה נוסף בו לוח חדש עם כמה שמות של הנופלים מהמלחמה.

3. לקראת סוף החודש צפויות להתחיל עבודות לשימור ושיחזור הנוף ההיסטורי באתר "צריף בן גוריון" שבשדה בוקר. כחלק מהעבודות האתר יעבור מהפך משמעותי ויחזור למראה הקיבוצי של שנות ה-70, כשבן גוריון חי בצריף שבשדה בוקר.

צילומים היסטוריים, חזית הצריף הדרומי, ה"מרפסת" כאתר צילומים קבוע של בן גוריון

האישה ראש ממשלה רביס
בני רחב העולם

בן גוריון נכנס לצריף. שימי גורדים בצמוד לצריף הדרומי, ללא ציין שנה (קטע מסרט)

פולה דודו-בן גוריון בפתח ביתם, ללא ציין שנה, כנראה שנות השישים המאוחרות (ארכיון שדה בוקר)

דודו ופולה בן גוריון מקבלים קבוצת תיירים, 1964, צילום: שבחאי פישלר (ארכיון יש' יחזק בן צבי פריס 5000.0323.01)

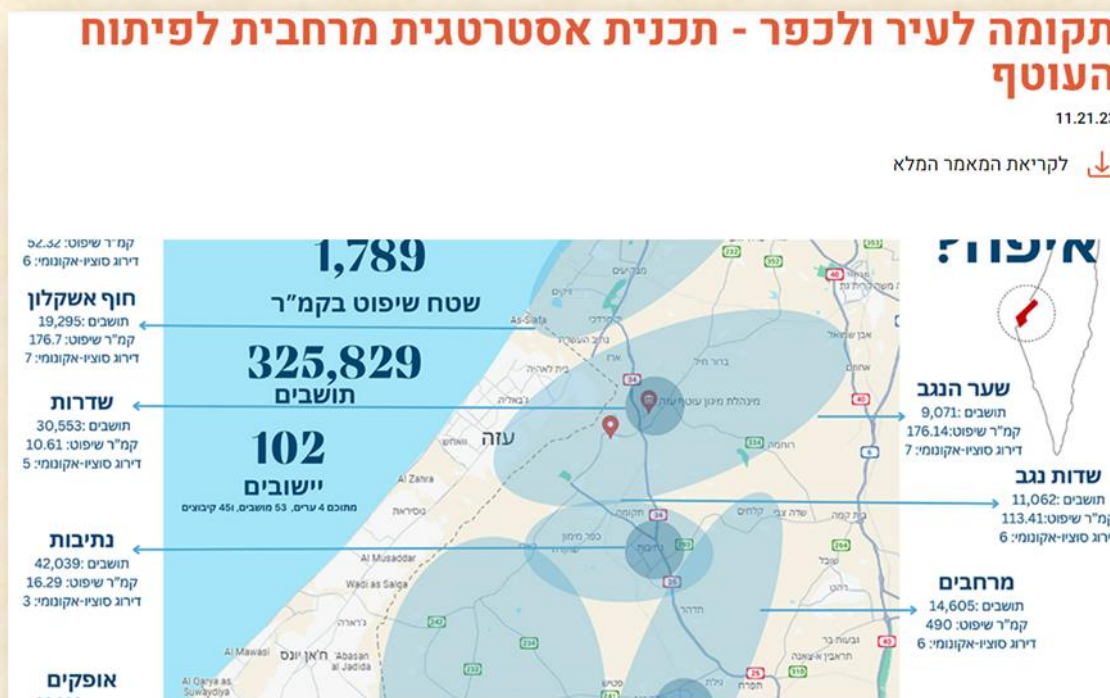

בן גוריון ואנשי המשמר, ללא ציין שנה, משמאל נראה ענף עץ הפלפלון (ארכיון שדה בוקר)

סל קציר • תיעוד מתחם צריף בן גוריון שדה - בוקר • פרק 3 רקע היסטורי ותרבותי

4. במהלך הקיץ שעבר החלו עבודות השימור של בריכת המים ב'מוזאון המים והביטחון' בניר עם. במהלך המלחמה האתר הפך למוקד לחימה וכעת ממתין לסיומה על מנת לעבור שימור ושידרוג רציני ולהפוך למוקד שימוש מבקרים רבים להגיע ולהכיר את הסיפור של ההתיישבות, הביטחון והמים.

5. במהלך התקופה האחרונה, החלה המדינה לגבש תוכניות לחיזוק מרחב תקומה. תוכניות אסטרטגיות ארוכות טווח ביוזמת רמ"י ומינהל התכנון. במקביל הממשלה קידמה חוק למרחב תקומה במטרה להפנות תקציבים לשיקום המרחב, ולהקמה של גוף ממלכתי שיהיה אמון על הקמת אתר להנצחת ה-7.10. כחלק מההערות שהעברנו לתזכיר, ביקשנו להוסיף נציג ציבור לכל ועדה או גוף שיוקמו להנצחה ומורשת של ה-7.10. ולא לשכוח שהיישובים שחיים במרחב תקומה הם יישובים שיש להם זהות מקומית שמיצגת על ידי אתרים היסטוריים המספרים את הסיפור של ההתיישבות באזור גבול. לכן חשוב מאוד לדאוג להם ולשמרם גם כחלק מהשיקום הפיזי וגם כחלק מהשיקום הרגשי של אותן קהילות שנפגעו.

מתוך תכנית אסטרטגית ארוכת טווח למרחב תקומה, מעת "קולקר-קולקר-אפשטיין"

6. בשעה טובה אני שמחה לברך את אדר' גיל פלד שהצטרך למחוזנו. גיל מצטרף אלינו בתקופה קשה ומאתגרת. נאחל לו הרבה הצלחה ונקבל את פניו בשמחה במהלך המפגש שלנו בשדרות ב-20 ליוני. בהמשך נאמנב תוכלו להכיר אותו קצת יותר, ולפגוש אותו במפגש הקרוב.

הבניין המקורי במתחם ברגמן 1958: פרופ' יוסף מזרחי

7. מתחם ברגמן באר שבע - על אף כל ההתנגדויות שהגשנו והבקשה לערר למועצה הארצית לתכנון ובנייה, הוועדה המחוזית לא איפשרה לנו להגיש את הערר לתוכנית לוועדה הארצית. מכיוון שלא מחר בבוקר הולכים להרוס את כל המתחם, אנו עדין תקווה שנצליח עם הכוחות החדשים שלנו להציל כמה שיותר מהמורשת הכה ייחודית שטמונה שמקום זה שהביא דה פקטו להפרחת השממה של הנגב. הפערים בין מה שביקשנו לשמור לבין מה שאישרה הוועדה אינם גדולים, ואנו נמשיך לחפש פתרונות כדי להציל את בנק הגנים הגדול בעולם של ה'פיטאיות' ואת צמח החוחובה המקורי האחרון שנותר במתחם.

8. מפעל הקרמיקה (האחרון) בכפר מנחם - במהלך חודש דצמבר התקיים דיון בהתנגדויות לאחר ההשלמות שעורכי התכנית התבקשו להכין, בהן גם השלמה של תיק התיעוד למפעל. הוועדה ביקשה לשמר את ערכי המורשת התעשייתית של המפעל מבלי לשמור על המבנה ההיסטורי שבו היה המפעל. כאמור הקיבוץ הציג אפשרות להעתיק את התכולה של המפעל למקום אחר בקיבוץ. התכנית קבעה כי על מנת להבטיח את השימור את המורשת התעשייתית של המפעל, יוכן תיק תיעוד מלא למפעל ויוצגו האמצעים לשימור התכולה שלו. והכל בכפוף לאישור ועדת השימור המקומית ובתיאום עם המועצה לשימור. כעת נותר רק לכנס את ועדת השימור ולוודא שתק התיעוד וההיתר למבנה הראשון שייצא יכלול את כל הנדרש.

בברכה מריה מצרפי מנהלת המחוז

בגיליון זה:

- תעלומה בעלומים
- "כי האדם עץ השדה ותבנית נוף מורשת מולדתו"
- נביא, שני מלכים ומדליק אור בקפיצת הדרך
- שימור מגדל המים ההיסטורי בכפר סילבר
- ה"מוסקוביה" ממג'דל
- אדר' ז"ל מתי קונס, מחלוצי הבנייה האקלימית בארץ

תעלומה בעלומים/ דן גזית

או: מעשה שתחילתו באבן וסופו במגדל-מים

אחד מימי חודש פברואר בשנת 1945: קבוצת חברים מקבוצת בארות יצחק עוסקת בעבודה חקלאית סמוך לישוב; לפתע נחשפת בשדה אבן גדולה ועליה חרותה כתובת ביוונית. העובדים חשו לקבור מחדש את האבן העתיקה, מחשש שמא יודע דבר המציאה למחלקת העתיקות של ממשלת המנדט והיא תשתמש בזכותה ותשים את ידה לא על המציאה בלבד – אלא גם על חלקת הקרקע שבה נמצאה (כפי שנהגה לעתים). בעוד ההכנות להטמנת האבן נערכות, הזדרז שמואל לוי – אחד מחברי הקבוצה – והעתיק בחטף את הכתובת היוונית; בזכותו התברר שזהו ציון לקברו של ראש מנזר נוצרי שנפטר ב-24 לפברואר, שנת 504.

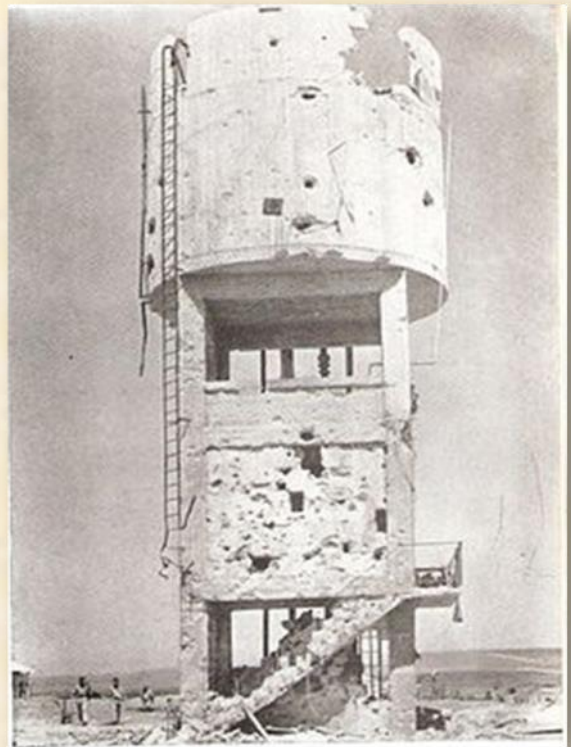
וזו לשון הכתובת: *"קברו של – אַשְׁרִיָּהוּ, אַשְׁרִיָּהוּ וְאֶשְׁרִיָּהוּ – אֶלְכַסְנַדְרוֹס הַפְּרֹסְבִיטְרוֹס וְהָאֶרְכִּימֵנְדְרִיטִיס. נִפְטָר ב־29 לִפְרִיטִיוֹס שֶׁל שָׁנַת 565 שֶׁל הָאֵינְדִיקְטִיוֹ 13"*. הכתובת כוללת את התארים הכנסייתיים של אלכסנדרוס ואת תאריך פטירתו לפי שיטת התיארוך של פרובינציה פלסטינה תְּרַצִּיָּה (=דרומית מקו חאן-יונס – באר שבע).

ראש-מנזר שצף בלב שדה של בארות יצחק לא הפתיע את החוקרים: מאז שהנזיר החשוב הילריון חזר בראשית המאה הרביעית לספירה לכפר מולדתו טֶנְטָה (או טֶנְבְּתָה) שבעיבורי עזה והחל בפעילותו – כל צפון הנגב הלך והתמלא במנזרים נוצריים וצפיפותם ניכרת ככל שמתקרבים לעיר עזה. מסתבר שמנזרו של אלכסנדרוס שכן בקרבת אחד מהאתרים הגדולים, בני התקופה, שאפפו את בארות יצחק: מְנַסְרָה (דרומית למעבר קרני), ח'רַבַּת אֶל-בִּיר (צפונית למאגר נחל עוז), כּוּפִיָּה (כפר עזה), תל שִׁיחַן (צפונית לכפר מימון) ואולי עוד. תופעה זאת מצביעה על הזרמת הכספים האדירה לאזור באמצעות הכנסייה הנוצרית ומדגישה את כוונתה של האימפריה לִפְתַּח ולקדם אותו כדי למשוך אליו אוכלוסיה.

קבוצת בארות יצחק ("הפועל המזרחי") עלתה על הקרקע ב-26 בינואר 1943 והיתה הישוב העברי הראשון במבואות מערב הנגב – דרומית-מערבית לרוחמה. הקבוצה נקראה על-שם הרב יצחק ניסנבויס, מראשי הציונות הדתית בפולין, שנספה בשואה. "בארות יצחק" מנציחה הן את זכר הרב והן את יצחק אבינו, שחפר בארות בנחל גרר הסמוך (בראשית, כ"ו).

עם פלישת המצרים אל הנגב בחודש מאי 1948, הם התבצרו בקרבת בארות יצחק (שמנתה כ-70 לוחמים) ותפסו את מנחת המטוסים המנדטוריים הסמוך שממזרח לעיר עזה.

הישוב הורעש בתותחים והופצץ מהאוויר, מגדל המים נפגע, עמדות הוצפו וכלי-נשק יצאו משימוש. בשלב מסויים חדרו מכיוון צפון כוחות מצריים אל שורת מבנים קיצונית וקומץ המגינים הכשירים נסוג אל קו-הגנה פנימי בניסיון אחרון להחזיק מעמד. בראשית ההתקפה על בארות יצחק, יצאה לעזרתם מקיבוץ דורות יחידה שגררה את שני תותחי-השדה הקלים ("נפוליונצ'יקים") היחידים שהיו אז בנגב.

מגדל המים המנוקב אחר הקרב: ארכיון בארות יצחק

בדרכם התחמקו פעמים אחדות מתקיפות מטוסים מצריים עד שחנו מאחורי רכס סעד. הפגז הראשון שנורה היה מיועד לטיווח: רצה הגורל והוא פגע בדיוק בחבורת הפיקוד המצרית ופיצוצו הבריח אותה חזרה לעזה ובזה הסתיימה המלחמה על בארות יצחק.

לאחר סיום מלחמת העצמאות, עברו אנשי בארות יצחק צפונה, סמוך לנתב"ג, ובנו את ישובם מחדש. מהאתר המקורי נותר על עומדו מגדל המים הצופה על-פני סביבותיו. בשנת 1966 עלתה על אדמות בארות יצחק קבוצת עלומים ("הקיבוץ הדתי") המטפחת את זיכרון האתר ההיסטורי של בארות יצחק – הן בטיפוח מגדל המים וסביבתו והן בהקמת מרכז-מורשת לזכרו.

ומהיכן צץ השם "עלומים"? ביום 7 בפברואר 1947 עלו על הקרקע שלושה ישובים בנגב: מבטחים (היום מושב משגשג), שורשים (שהפך לקיבוץ צאלים) ועלומים. עלומים ("בני עקיבא") עלו למחנה (שהוקם כבר קודם לכן על-ידי קבוצה אחרת) שמיקומו היה כ-13 ק"מ דרומית-מערבית לבאר שבע (בשולי רמת חובב). לאחר חודשים אחדים הם עקרו משם ויסדו את קיבוץ סעד - ולקיבוץ סעד היו מעורבות עמוקה וליווי צמוד בהקמת עלומים החדשה...

ומה עם האבן? ובכן, לא הצלחתי עד היום לברר אם היא שוכנת באוצרות המדינה, או בגינתו הפרטית של אספן/גנב עתיקות, או בכלל עדיין טמונה למרגלות מגדל המים ומחכה לגואל...

מרכז המבקרים בארות בנגב: ארכיון עלומים

הכותב, הינו נאמן שימור קיבוץ גבולות ובעל הבלוג, "אבני גזית"

"כי האדם עץ השדה ותבנית נוף מורשת מולדתו" / אדר' גיל פלד

קצת רקע: אני יליד ירושלים, כיום מתגורר באשקלון עם זוגתי. גרתי במספר מדינות והם עיצבו אותי בתבניות נוף המשלבות ערכי סביבה ומורשת. נחשפתי למנעד רחב של תרבויות וסגנונות: מטרסות ושומרות חקלאיות קדומות בהרי ירושלים, דרך מנזרים וטירות לאורך נהרות הריין והדנובה. מעיר עתיקה וקדושה על גבול מדבר בירושלים לעיר היסטורית, אימפריאלית, על גבול מסך הברזל בווינה. במהלך השירות הצבאי נחשפתי לאתרי מורשת רבים. במהלך לימודי תואר ראשון ושני באדריכלות בארץ ובסקוטלנד, נחשפתי גם לאתגרי תכנון ושימור נוף ומורשת לרבות אתרי מורשת עולם. אלה הפכו גם לתחומי עניין והתמחות.

תכנון ושימור: במרבית הפרויקטים שתכננתי שכבת הנוף והמורשת היוו מקור השראה ונקודת מוצא לתכנון. למשל: תכנון בערבה על בסיס חקלאות נבטית ודרך הבשמים, מחקר ותכנון ברובע היהודי ורחבת הכותל בעיר העתיקה בירושלים על בסיס ממצאי חפירות ארכיאולוגיות. תכנן בסמוך לדרך השיירות לירושלים ולאנדרטת פורצי הדרך אליה. כמוכן השתתפתי בתכנון ובייזום פרויקטים חלוציים: קבורה יהודית בקומות על בסיס הלכות קדומות. תכנון גינה קהילתיות בתוואי מסילת רכבת אספקה בריטית. ייזום שדרוג ירוק של בניין ישן יחד עם דייריו. קידום תחום המיחדוש של מבנים קיימים, לרבות מבנים היסטוריים, להבטחת עתידם בר-הקיימא לדורות הבאים.

גינה קהילתית אקולוגית - ירושלים: גיל פלד

השתתפות מאבקים ציבוריים לשימור: הייתי מעורב במאבקים מוצלחים לשימור

בירושלים כגון במאבק הציבורי למען שמירת אופיו של מוזיאון ישראל, יחד עם מתכננו אדריכל אל מנספלד ז"ל. במאבק הציבורי לשימור מתחם הנסן והפיכתו למתחם פתוח לציבור, במאבק לשימור עמק הצבאים כפארק טבע עירוני, ראשון בארץ, שתוכנן ביוזמת התושבים ועוד.

תפקידים הקשורים לשימור: שימשתי במספר תפקידים כגון: רכז פרויקט בחלה"ט, כמתכנן אורבני במנהל קהילתי בירושלים. כאדריכל שימור וכמזכיר ועדת השימור בעכו העתיקה, שהוא אתר מורשת עולמית. בכל אלה נוכחתי שיצירת שיתופי פעולה בין בעלי העניין ממגזרים שונים והעצמת התושבים והפעילים הביאו הצלחה וחוסן. הם הפכו למובילי השינוי והשימור. כיום אני ממשיך בחקר הקיימות ואתרי מורשת עולמית. במרוצת השנים תבנית המולדת הפכה לפסיפס שבו נוף, סביבה ומורשת מתחברים להוויה עשירה וניסיון.

מרחב דרום: במרחב הנגב והערבה מגוון אתרים ייחודי ועשיר מתקופות שונות. זהו מרחב מאתגר ומעורר השראה לעתיד טוב יותר. לאתרי המורשת ושימורם תפקיד חיוני בעיצובו. לאחרונה הצטרפתי לצוות מחוז דרום של המועצה לשימור אתרים בניהולה של מריה. בין השאר אסייע בריכוז תחום התכנון והפרויקטים. במהלך השנים נעשתה עבודה רבה ומבורכת וכידוע אין זה מובן מאליו. עוד עבודה רבה לפנינו, מאמין גם לנוכח תקופה מאתגרת זו שנצליח יחד בעבודה המשותפת.

הכותב הינו אדריכל, רכז תכנון ופרויקטים מחוז דרום

סיור אתרי מורשת עולם - בוסניה
(גשר מוסטאר): גיל פלד

תוואי כף היד עם תבנית נוף בנגב: גיל פלד

נביא, שני מלכים ומדליק אור בקפיצת הדרך/ יורם טוויטו

החיים הסובבים אותנו הם בעלי שמות. רחובות, כיכרות, שכונות, מושבים וקיבוצים. לכל אחד מהם יש שם. יש ואני מצליח להבין מדוע ניתן שם כזה או אחר לרחוב, לעיר, למושב או לקיבוץ. אך יש שכדי להבין זאת, אני חייב לפתוח את הספרים וללמוד. בשורות הבאות, אבקש לעסוק במספר שמות אנסה לברר, מדוע ניתן להם השם.

כיכר צפניה:

בעירי אשקלון, במרכז שכונת אפרידר, ניתן שם לכיכר: "כיכר צפניה", על שם הנביא צפניה. מיהו הנביא צפניה, ומדוע זכה שתקרא כיכר על שמו באשקלון? יהודי דרום אפריקה, שבנו את שכונת אפרידר, קראו לכיכר המרכזית בשמו של הנביא צפניה... הבחירה בצפניה לא הייתה מקרית. היא הייתה בכוונת מכוון, על שום הפסוק הבא:

וְהָיָה חֶבֶל לְשָׂאֲרֵי בֵּית יְהוּדָה,
עֲלֵיהֶם יִרְעוּן בְּבֵתֵי אֲשֶׁקְלוֹן,
בְּעָרֵב יִרְפְּצוּן,
כִּי יִפְקְדֵם ה' אֱלֹהֵיהֶם,
וְשָׁב שְׁבִיתָם
(צפניה ב' - ז').

הפסוק הוא פסוק נחמה וגאולה, שלאחר החורבן. צפניה (כמו נביאים אחרים), התנבא שהערים הפלישתיות תחרבנה. הוא אף מתנבא על חורבן יהודה. אלא, שלהבדיל מהפלישתים, להם תקומה לאחר החורבן, לשארית בית יהודה תהיי תקומה. שארית בית יהודה, ירשו את ערי הפלישתים העזובות – ביניהן העיר אשקלון.

אחלק את הפסוק ואבהיר אותו כך שיהיה קל להבין אותו, (הפרשנות, נשענת על שני פרשנים מודרניים: דעת מקרא של מוסד הרב קוק, ושטיינזלץ, בהוצאת קורן). והיה חבל - הכוונה חבל הארץ הנדונה (בפסוק הקודם, הוא מדבר על חבלי ארץ פלישתים). לשארית בית יהודה - כאמור, לא כל יהודה יצאו לגלות בבל, אלו שנשארו ייגאלו וירשו את ארצות הפלישתים (ובוודאי יתווספו אליהם שבי ציון).

שדרות צפנייה אשקלון: אתר עמית רהוט רחוב וגן

עליהם ירעון - ירעו את עדריהם באותו חבל ארץ המדובר (ארץ פלישתים).

בבתי אשקלון - בתי אשקלון, העזובים, מפאת החורבן, אין בהם תושבים, לכן האזור, ארץ מרעה (באקולוגיה של ארץ ישראל, אזורי מרעה, הם אזורים עזובים, בדרך כלל לאחר חורבן. מקום שאין בו מגורים, ממילא באים אליו העדרים ומכלים את העצים, ואת הצמחים, הדבר דורש דיון לעצמו, שלא כאן מקומו).

בערב ירבצון - עדרי יהודה, שרעו בשעות היום בשדות אשקלון, העזובים, ירבצו בערב, ינוחו בערב בבתי הפלישתים העזובים.

כי יפקידם ה' אלוקיהם ושב שבתם - כל זה יקרה, כשהאל, יפקוד את עמו ישראל, וישיבם לארצם. הסבר כללי: הנביא מדבר על גאולת יהודה, כאשר יהודה ייגאל וישוב לארצו, הוא יחזור לגור במקומות בהם גר לפני הגלות, לכך יתווספו אזורים שיהושע (ושאר מלכי ישראל) לא הצליחו לכבוש, ואשר היו אזורי מריבה ומלחמה מתמדת עם הפלישתים, כמו אשקלון.

אפריזר והנביא צפניה: כאמור, יהודי דרום אפריקה בחרו בנביא הזה, לבשר את הקמת אשקלון החדשה. צריך לזכור, שכשהם הגיעו לכאן, המבנה היחידי שהיה קיים הוא מבנה תחנת המשטרה הבריטית על החוף (נופש חיילים של היום).

אני מניח, שהם חשו במעשיהם את משק כנפי הגאולה. הנה הם בונים את העיר אשקלון, לאחר אלפי שנות חורבן ועזובה.

הכל מסביב, חולות, בוסתנים עזובים, והרס כללי (הגן הלאומי, שעדיין לא היה קיים).

הייתי רוצה, להיות זבוב על הקיר בישיבה בה הוחלט שהכיכר המרכזית תקרא על שם הנביא צפניה.

לשמוע אנשים חדורי חזון, ובעלי שליטה בתנ"ך, זורקים לחלל הדיון, פסוקים שונים של נבואה, ובחרים דווקא בנביא צפניה, מכל שאר הנביאים. בעידן, טרום גוגל ומנועי חיפוש, מנוע החיפוש היחידי, שיש לאדם, הוא הידע שיש לו, ואהבה שלו לספרים.

השלט שב למקומו: בלב כיכר צפניה, היה שלט אבן, ובו כתוב הפסוק. עם השנים לוח האבן נעלם, אך מסגרת האבן קיימת. בפגישה עם ראש עיריית אשקלון, מר תומר גלאם, הראיתי לו תמונה מספרו

של וילנאי ובה מופיעה האבן. ראש העיר הורה לבנות לוח אבן חדש.

לאחר שלוח האבן, הונח במקומו מחדש, פרסמתי על כך פוסט.

היכן ואיך היה הלוח המקורי: לאחר הדברים האלה, קבלתי טלפון מאנשי יד בן צבי בירושלים. הם שמחו על כך שלוח האבן הוחזר, אך אמרו כי עד כמה שהם יודעים, הלוח הראשון עם הפסוק לא היה היכן שנמצאת מסגרת האבן, אלא היה מתחת לכותרת קורינתית אשר הונחה בכיכר (ראו תמונות מצורפות). והלוח לא היה לוח אבן, כי אם לוח ברזל.

לוח האבן המשוחזר : עיריית אשקלון

האב והבן – משחקי כס יהודה:

במרחב הכפרי שבין מישור החוף לשפלה, שני מושבים, נושאים שמות של מלכי יהודה. במרחק של כארבעים – חמישים ק"מ זה מזה: אב ובנו, נישאים בשמות שני מושבים. יש לתמוה לשמות המושבים, ולהקשר הגיאוגרפי שלהם. במיוחד לנוכח העובדה שמלכי יהודה קיבלו כבוד ויקר בהרי אילת. שם נמצא הרים בשמות כמו: הר יהורם, הר שלמה, הר יותם ועוד. אז מה לנו כאן במישור החוף ובשפלה משפחת מלוכת יהודה.

אב ובנו, האחד לשבח העשייה, השני לזיכרון הרצח. אמציה האב, ועוזיהו הבן. הראשון, הנרצח ע"י מתנקשים מחצרו בעיר לכיש האב: "אמציה". השני, לתפארת העשייה סמוך לעיר אשדוד הבן: "שדה עוזיהו".

שדה עוזיהו:

מושב שדה עוזיהו הוקם ב-1949, על ידי עולים מלוב.

עד שנתקבע השם: "שדה עוזיהו" חיו תושביו עם שמות אחרים: בתחילה נקרא המקום "אשדוד – ד" ולאחר זמן הוחלף השם, לשם שמתאים למרחב שבין מישור החוף לשפלת יהודה: "יד שמשון". לבסוף נתקבע השם: "שדה עוזיהו".

עוזיהו, זכה בכבוד הזה שמושב סמוך לעיר אשדוד יקרא על שמו, היות והוא בנה את העיר אשדוד, לאחר שהביס את הפלישתים.

שני ספרים עוסקים במלכי יהודה: ספר מלכים, וספר דברי הימים. יש שמוזכרים יותר בספר מלכים, ויש שמוזכרים יותר בספר דברי הימים.

רוב המידע על עוזיהו, מגיע מספר דברי הימים. מאוחר יותר הארכיאולוגיה תאשר את אשר נכתב במקרא. ימיו של עוזיהו, הם ימי יציבות שלטונית. הוא מלך 52 שנים. הוכתר למלכות בהיותו בן 16 בלבד, לאחר מות אביו אמציה, שנרצח בעיר לכיש. נראה כי הכתרתו הייתה חשובה למספר המקראי, שטרם וסיפר לנו שהוא הוכתר ע"י: "כל עם יהודה". "ויקחו כל עם יהודה את עוזיהו והוא בן שש עשרה שנה וימליכו אתו תחת אביו אמציהו" (דבה"י ב' כ"ו-א).

ספר מלכים מספר לנו שעוזיהו היה בסה"כ בסדר. הוא השתדל לעבוד את השם, אלא, שבעניין אחד הוא נכשל (כמו רבים). הוא לא הצליח להסיר את פולחן הבמות. לכן נענש וקיבל צרעת. בימי הצרעת הנהיג את העם בנו יותם.

"וַיַּעַשׂ הַיֵּשֶׁר בְּעֵינָיו ה' כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֲמַצְיָהוּ אָבִיו. רַק הַבָּמוֹת לֹא סָרוּ עוֹד הָעָם מִזִּבְחִים וּמִקְטָרִים בְּבָמוֹת. וַיִּנָּגַע ה' אֶת הַמֶּלֶךְ וַיְהִי מִצְרַע עַד יוֹם מָתוֹ וַיֵּשֶׁב בְּבֵית הַחֶפְשִׁית וַיּוֹתֵם בֶּן הַמֶּלֶךְ עַל הַבַּיִת שֶׁפֵּט אֶת עַם הָאָרֶץ (מלכים ב', ט"ו – 3-5).

מגדל המים שדה עוזיהו: ויקיפדיה

עוזיהו איש ההתיישבות:

ספר דבה"י מרחיב ומספר על מהלכי מלחמה והתיישבות של עוזיהו. לאחר שכבש את הערים הפלישתיות בנה במקומן ערים יהודיות.
**וַיֵּצֵא וַיִּלְחֶם בַּפְּלִשְׁתִּים.
וַיִּכְרֹץ אֶת חוֹמַת גַּת,
וְאֶת חוֹמַת יְבֵנָה,
וְאֶת חוֹמַת אֲשְׁדוֹד,
וַיְבַנֶּה עָרִים בְּאֲשְׁדוֹד וּבַפְּלִשְׁתִּים.
וַיַּעֲזְרוּהוּ הָאֱלוֹהִים עַל פְּלִשְׁתִּים וְעַל הָעֲרָבִים הַיּוֹשְׁבִים בְּגוֹר בְּעַל וְהַמְּעוֹנִים.
וַיִּתְּנוּ הָעַמּוֹנִים מִנְּחָה לְעֹזִיָּהוּ
וַיִּלְךְ שָׁמוּ עַד לְבֹא מִצְרַיִם כִּי הִחֲזִיק עַד לְמַעְלָה. (דבה"י ב', כ"ו, 8-6).**

מהסיפור המקראי, אנו למדים שעוזיהו הצליח להשליט את שלטונו על מרחבי הדרום – על צירי הדרכים:

* הוא בונה את אילת – ובכך שולט בדרך הערבה העולה צפונה

(אילת זו של עוזיהו מזוהה עם תל אל-חלייפה שעל הגדה הצפונית של מפרץ אילת, בין עקבה לאילת).

* בהמשך הדרך, בצומת העולה להר, סמוך לעין חצבה הוא מקים מצודה ששמרה על צומת דרכים זו.

* יש המייחסים לו אף מצודת קדש ברנע – השולטת על דרך המדבר

(ציר פתחת ניצנה – באר שבע – שדרת ההר).

* הוא בונה את אשדוד – ובכך שולט בדרך הים.

דרך שליטה זו בדרומה של ארץ ישראל, הוא שולט בשבטים הערביים ובמעוננים (כנראה עמונים) כפי שמעיד המקרא. עוזיהו הוא הראשון שמצליח להכניע את הפלישתים.

ויבן עוזיהו:

דבה"י משבח את מעשיו של עוזיהו, ומספר על עשייתו הברוכה (לנו אוהבי הזמר העברי, וריקודי העם, הפסוק הראשון מוכר כשיר וכריקוד עם)

וַיְבַנֶּה עֹזִיָּהוּ מִגְדָּלִים בִּירוּשָׁלַם עַל שַׁעַר הַפֶּנֶה וְעַל שַׁעַר הַגֵּיָא וְעַל הַמִּקְצוֹעַ וַיַּחֲזִקֵם.

וַיְבַנֶּה מִגְדָּלִים בַּמִּדְבָּר וַיַּחֲצֵב בְּרוֹת רַבִּים כִּי מִקְנֶה רַב הָיָה לוֹ וּבִשְׂפֵלָה וּבְמִישׁוֹר.

אֲפָרַיִם וְכַרְמִים בְּהָרִים וּבְכַרְמֶל כִּי אֵהָב אֲדַמָּה הָיָה.

וַיְהִי לְעֹזִיָּהוּ חֵיל עֲשֵׂה מִלְחָמָה יוֹצֵאֵי צָבָא לְגָדוֹד בְּמִסְפָּר פְּקָדָתָם בְּיַד יַעֲיָאֵל הַסּוֹפֵר וּמַעֲשֵׂיָהוּ הַשּׁוֹטֵר עַל יַד חֲנַנְיָהוּ מִשְׁרֵי הַמֶּלֶךְ.

כָּל מִסְפָּר רְאִשֵׁי הָאֲבוֹת לְגִיבּוֹרֵי חֵיל אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מְאוֹת.

וְעַל יָדָם חֵיל צָבָא שְׁלֹשׁ מְאוֹת אֶלֶף וְשִׁבְעַת אֲלָפִים וְחֲמִשׁ מְאוֹת עוֹשֵׂי מִלְחָמָה בְּכַח חֵיל לְעֹזֵר לְמֶלֶךְ עַל הָאוֹיֵב. וַיְכֹן לָהֶם עֹזִיָּהוּ לְכָל הַצָּבָא מִגָּנִים וּרְמָחִים וְכוּבָעִים וְשָׂרִינּוֹת וּקְשָׁתוֹת וּלְאֲבָנֵי קִלְעִים.

וַיַּעַשׂ בִּירוּשָׁלַם חֲשִׁבּוֹת מַחֲשָׁבֶת חוֹשֵׁב לְהִיּוֹת עַל הַמִּגְדָּלִים וְעַל הַפְּנּוֹת לִירוֹא בְּחָצִים וּבְאֲבָנִים גְּדֻלוֹת וַיֵּצֵא שָׁמוּ עַד לְמִרְחוֹק כִּי הִפְלִיא לְהִיעָזֵר עַד כִּי חָזַק.

מושב אמציה:

מושב אמציה במזרח חבל לכיש, שייך לתנועת משקי בית"ר.

אמציה הוקמה כהיאחזות נחל באמצע שמות החמישים (יוני 1955) ביחד עם עוד שתי היאחזות: לכיש ונחושה. הללו הוקמו במסגרת הקמת חבל לכיש ע"י לובה אליאב.

שלושת היאחזויות הוקמו סמוך לגבול הירדני של אותם ימים, שהיה אז סוער וקשה, כדי כך שנקרא: "המזרח הפרוע", בדומה למה שהיה בארה"ב. בשנותיו הראשונות, כמו עוד יישובי ספר נוספים במדינת ישראל, סבלו שלושת היישובים הללו מפגיעות של פדאיון.

אחד האירועים הקשים מאותם ימים הוא קרב שהתקיים ב-1956 אל מול כוח ירדני. בקרב נהרגו שישה חיילי צה"ל (תקרית דווימה).

תככי החצר

כאמור, מלכי יהודה זכו שההרים באזור אילת נושאים את שמם, מלבד השניים הללו, האב והבן. על הבן עוזיהו כבר דברנו. כעת נרחיב מעט על האב: "אמציה" בן יואש. המקרא מודד אותו, כמלך בינוני, ובשפת המקרא: **יַעַשׂ הַיְשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה וְלֹא בָלָבַב שְׁלִים** (דבה"יב – כ"ה – ב').

שנות שלטונו של אמציה היו 29 שנים (יש מחלוקת האם 13 שנים מתוכם הוא מלך בלכיש). הוא עלה לשלטון, לאחר רצח אביו יואש (יש מקומות שנקרא: יהואש).

לאחר שעלה לשלטון, והתחזק בו הוא בא חשבון עם רוצחי אביו: **"וַיְהִי כַּאֲשֶׁר חִזְקָה הַמַּמְלָכָה בְּיָדוֹ וַיִּדְּ אֶת עַבְדָּיו הַמַּכִּים אֶת הַמֶּלֶךְ אָבִיו"** (מל"ב י"ד-ה; וכן דה"יב כ"ה, ג).

המקרא מספר לנו, כי הוא נהג כפי שהתורה דורשת לנהוג: הוא הרג את רוצחי אביו, אך לא פגע בבני משפחותיהם:

"וְאֵת בְּנֵי הַמַּכִּים לֹא הָמִית כִּכְתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר צִוָּה ה' לְאֹמֹר לֹא יוֹמְתוּ אֲבוֹת עַל בְּנֵיהֶם וּבְנֵיהֶם לֹא יוֹמְתוּ עַל אֲבוֹת כִּי אִם אִישׁ בְּחַטָּאוֹ

מגדל תצפית מטוסי אויב מירדן מושב אמציה: עפר יוגב

יוֹמְתוּ" (מל"ב י"ד, ו; ובדה"יב כ"ה, ד).

נספר על המלך אמציה שלושה אירועים חשובים, כדי לתמצת את ימי שלטונו:

* המלחמה באדום.

* המלחמה נגד ישראל.

* הבריחה ללכיש (בעקבות המרד נגדו) – שם גם נרצח.

המלחמה נגד אדום

אדום, שהייתה כפופה למלכי יהודה, מרדה ובמשך שישים שנה הייתה אדום עצמאית. המרד החל לפני שלטונו של אמציה, אך נמשך את תוך ימי מלכותו.

אמציה החליט לשנות את מציאות המפה הפוליטית האזורית, החל בענייני אדום, וכלה בסכסוכים פנימיים מימי אביו. לצורך כך החל בארגון צבאו.

לאחר ספירת אנשי הצבא (שלוש מאות אלף חייל), הייתה לאמציה תחושה, שאין בכך מספיק כדי להתארגן למלחמה. לכן שכר מהמלך השכן עוד מאה אלף חיילים.

למהלך הזה הייתה התנגדות של איש האלוהים, אשר ביקש למנוע זאת.

”וַאִישׁ הָאֱלוֹהִים בָּא אֵלָיו לְאֹמֹר:

**הַמֶּלֶךְ אֵל יָבֵא עִמָּךְ צָבָא יִשְׂרָאֵל כִּי אֵין ה' עִם יִשְׂרָאֵל כָּל בְּנֵי אַפְרָיִם.
כִּי אִם בָּא אֶתְּהָ עֲשֵׂה חֲזָק לְמַלְחָמָה יִכְשִׁילְךָ הָאֱלוֹהִים לְפָנָי אוֹיֵב
כִּי יֵשׁ כּוֹחַ בְּאֱלוֹהִים לְעֲזֹר וּלְהַכְשִׁיל”** (דה"ב כ"ה, ז-ח).

איש האלוהים, אומר למלך, הצלחה או כישלון אינו תלוי בכוח האדם, אלא ברצונו של האל. אמציה יצא למלחמה ללא אותם חיילים, אשר נראה בהמשך כי ביקשו לנקום על כך, שלא השתתפו במלחמה. אמציה הצליח במסעו לאדום, יחד עם זאת היו לו שתי מכשלות (לדעתי, קשות).

**”הוא הכה את אדום בגיא מלח עשרת אלפים
ותפש את הסלע במלחמה**

ויקרא את שמה יקתאל עד היום הזה”. (מל"ב י"ד – ז')

הראשונה – רצח שבויים:

ספר מלכים מספר את תוצאת המסע נגד אדום בקצרה. ספר דברי הימים משלים את החסר, ומוסיף פרטים שיש בהם כדי להעיב על הניצחון. ספר דברי הימים מספר לנו על רצח שבויים שביצע המלך אמציה, ועל עבודת האלילים אשר הביא עמו משדה הקרב.

”ועשרת אלפים חיים שבו בני יהודה

ויביאום לראש הסלע וישליכום מראש הסלע וכלם נבקעו.”

המקרא לא מראה התייחסות כל שהיא למעשה רצח השבויים, אך בהמשך יש התרחשות קשה. חיילי הגדוד (אותם חיילים מישראל, אשר אמציה שכר בכסף, ואשר איש האלוהים ביקש למנוע את הצטרפותם למלחמה), ניצלו את הזדמנות שהמלך עסוק בשדה מערכה מזרחית להם ופשטו בערי יהודה, והרגו שלשת אלפים איש, ובזו ביזה.

המלך לא מוצא שיש קשר רוחני (חטא – ועונש) בין האירועים, אלא קשר פוליטי. לכן הוא מאשים את איש האלוהים, מאיים עליו, ועוזב את האלוהים.

חז"ל מוצאים בעניין סיבה ומסובב. חז"ל מייחסים את מעשה הגדוד לעונש על רצח השבויים.

”ובני הגדוד אשר השיב אמציהו מלכת עמו למלחמה

ויפשטו בערי יהודה משומרון ועד בית חורן

ויכו מהם שלשת אלפים ויבאו בזה רבה.”

השנייה – עבודת אלילים:

המכשלה השנייה, קשורה באמונה באל, ובעבודתו. מסתבר שאמציה חזר משדה הקרב באדום, כשהוא לוקח בשבי את אלוהי בני שעיר ועובד אותם במקדש.

”ויהי אחרי בוא אמציהו מהכות את אדומים

ויבא את אלוהי בני שעיר

ויעמידם לו לאלוהים

ולפניהם ישתחווה

ולחם יקטר.

ויחר אף ה' באמציהו וישלח אליו נביא

ויאמר לו למה דרשת את אלוהי העם אשר לא הצילו את עמם מיִדָּךְ.

ויהי בדברו אליו ויאמר לו:

הליועץ למלך נתנוֹךְ,

חדל לך למה יכֹּף.

ויחדל הנביא ויאמר:

ידעתי כי יעץ אלוהים

להשחיתך כי עשית זאת

ולא שמעת לעצתי”

(דה"ב כה, י"ב-ט"ז).

המנוסה ללכיש - והרצח:

אנו מתחילים להבין שהמלך אמציה אינו מציאה גדולה כל כך, וכפי שאכן מעיד המקרא, כבר בתחילת הסיפור עליו: **וַיַּעַשׂ הַיְשָׁר בְּעֵינָי יְהוָה לֶקַח לֹא בְלִבָּב שְׁלֹם.**

כעת מגיע שלב הסיום, הבגידה - המנוסה - המקלט - הרצח - הקבורה.

**וַיַּמְעֵת אֲשֶׁר־סָר אֲמַצְיָהוּ מֵאַחֲרָי ה'
וַיִּקְשְׁרוּ עָלָיו קֶשֶׁר בִּירוּשָׁלַיִם וַיִּנְס לְכִישָׁה
וַיִּשְׁלַחוּ אַחֲרָיו לְכִישָׁה וַיִּמִּיתָהוּ שָׁם:
וַיִּשְׁאַהוּ עֲלֵה־סוּסִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר יְהוּדָה.**

אז, הנה סופו של המלך. סיפור מלוכה אשר הכותב דאג כבר בתחילה לספר לנו שהוא בסדר, אך לא יותר מזה.

המלך אמציה התחיל טוב, לאחר שהתחזק בשלטונו, הוציא להורג את רוצחי אביו. המקרא דאג לספר לנו, שהוא פגע רק באלו ש"לחצו על ההדק", ולא בלא מעורבים. דבר המוכיח כי לפנינו מנהיג שקול, שאינו מונע מגחמות אישיות ונקמנות, אלא מנסה לסדר את העניינים כפי שצריך.

אך בהמשך מלכותו, הוא פועל בצורה מוטעית. יכול להיות שגבה לבו.

* הוא מגייס חיילים - שכירי חרב. איש האלוהים מוכיח אותו על כך. הוא אכן מקשיב ומונע את השתתפותם.

* במערכה מול אדום, הוא עושה שתי טעויות, אשר כבניין קלפים יוליכו מעניין לעניין, עד נפילתו.

* הוא מוציא להורג עשרת אלפים שבויים.

* הוא מביא אל המקדש

את אלוהי שעיר.

* בעקבות הוצאת הזעם של אותם שכירי חרב, אשר נשלחו לביתם בהוראת איש האלוהים, ואשר נקמו

בכיבוש ערי יהודה, ורצח שלושת אלפים איש, הוא יוצא למלחמה נגד ישראל - ומובס. בעקבות כך, הוא כועס על איש האלוהים ומאיים עליו, ואף עוזב את האל.

* עזיבת האל, מביאה אליו את מכת המוות - קשירת הקשר נגדו, וחיסולו.

לאור מעשיו, ולאור הרצח אשר נרצח נקרא בישראל מושב על שמו.

חנוכת שבשבת הרוח מושב לכיש: עפר יוגב

מדליק האור מלכיש – עושה קפיצת הדרך:

לעתים, אני מתייחס לשם מקום, כאל מושג הקיים מאז ומעולם. ברצף החיים, איני שם ליבי לדבר, כי מילה כזו או אחרת – או שם כזה או אחר, הוא תוצאה של הליך מחשבה – ובירור, לימוד – ועיון, של אלו שקראו למקום בשם זה. ואם אני רוצה להבינו עלי לפתוח ספר ולקרוא.

הנה למשל, חבל ארץ במרכז של ארץ ישראל בין גוש דן – לנגב. ובין רצועת החוף – להרי חברון. חבל ארץ זה נקרא בתחילה חבל ה'.

השם של חבל הארץ הזה הוא: "חבל לכיש". כך, קבלתי את המציאות. כפי שיש חבלי ארץ: גליל, נגב, כך יש חבל ארץ "לכיש". ובכן ממתי נקרא האזור הזה "חבל לכיש"?

זאת יש לזכור, לכיש הוא שם של עיר בימי מלכות יהודה. אך לא שם של חבל ארץ.

אם כן, מהי השתלשלות העניינים אשר הובילו לכך, שחבל ארץ זה נקרא: "חבל לכיש".

לובה אליאב מייסד החבל בספרו: "קפיצת הדרך", מספר כי בשלהי שנת 1954 הוא נקרא אל אשכול. אשכול סיפר כי בן גוריון רוצה לחבר את הנגב למרכז הארץ במעשה התיישבות. אשכול ביקש את לובה שייפגש עם הזקן. לובה ירד לשדה בוקר, שם הוטלה עליו משימת יישוב חבל ארץ זה שבין רצועת עזה – להרי חברון.

חבל ארץ זה שבין רצועת עזה – והרי חברון נקרא באותם ימים: "חבל ה'".

לומר לך שהיו כבר חבלי א' – ב' – ג' – ד' (הצפון – התיכון – ירושלים – הנגב). ולומר לך, שלא היה לאזור זה שם אחר. לאחר שהתמנה למנהל הפרויקט עמדו בפניו שתי משימות:

* הראשונה – מציאת שם הולם לאותו חבל ארץ שעד אז נקרא "חבל ה'".

* השנייה – להקים צוות עבודה, מקצועי, נכון, נאמן וחרוץ.

כדי למצוא שם ראוי ביקש לובה להתייעץ עם איש ארץ ישראל, איש אשר התנ"ך, השפה העברית, וארץ ישראל היו בעלי משמעות לגביו – הנשיא יצחק בן צבי.

בן צבי, פתח את הספרים – עיין במפות

היסטוריות, שקע במחשבה, ולבסוף אמר:

"חבל הארץ אשר אתם הולכים ליישבו, חלקו הוא ארץ פלישתים וחלקו ארץ יהודה. במרכז חבל זה, במפגש שפלת החוף ומורדות ההר לחמו יהודים בפלישתים מאות שנים. המבצר היהודי הגדול בחבל ארץ זה הייתה העיר לכיש. החפירות שנערכו בה, מוכיחות איזו חשיבות יחסו מלכי יהודה לעיר מצודה זו. אני מציע כי תקראו לכל החבל בשם: 'לכיש', וכך תחיו את זכרו של אחד המבצרים הגדולים ביהודה".

כך נולד שם חדש לחבל שעד עתה נקרא חבל ה' – חבל לכיש.

לאחר שנתגבש צוות העבודה, והחלו מתכננים את בניית החבל, נדרשו לשמות

לישובים. לובה מספר כי רצה להימנע מאותה תופעה אשר נהגה באותם ימים לקורא לישובים בשמות זמניים, ובשמות כלליים, כמו:

בחבל תענך: תענך 1 תענך 2 תענך 3 וכן הלאה. וכאן בנגב: שובל 1 שובל 2 שובל 3 או עימרה 1 עימרה 2 עימרה 3 וכן הלאה.

נשיא המדינה יצחק בן-צבי סוקר משמר כבוד לאחר השבעתו
לנשיא המדינה 1952: ויקיפדיה

לובה רצה למנוע עגמת נפש זו מהמתיישבים החדשים, עולים שאך זה מקרוב באו. השם הזמני, יהווה ארעיות גם לגבי ההתיישבות בישוב עצמו. לכן מן הראוי ששמות הישובים יינתנו מלכתחילה.

לכן, מצויד במפת החבל החדש, חבל לכיש, עלה לובה לירושלים להיפגש עם אנשי ועדת השמות, ובפיו בקשה – שמות רלוונטיים לכל הישובים. חסל סדר שמות זמניים.

משני סוגי שמות הסתייג לובה: שמות מן השנור כלומר שמות נדבנים, ושמות מההפטרה (כלשונו).

גיתה – או גיתית:

השם הראשון, אותו ביקש לובה לקבע היה שם העיר אשר תהווה מרכז החבל. העיר אמורה לקום בסמוך לתל ארכיאולוגי "תל גת" (היום יודעים, שהיה זה זיהוי מוטעה). אלא, שהשם "גת", כבר נתפס ע"י קיבוץ: "קיבוץ גת" לכן החלו מעלים רעיונות אחרים לשם העיר העתידה לקום.

כיוון שהכתיבה של לובה רוויה באירוניה דקת חיוך אני מצטט את דבריו, כפי שמופיעים בספרו: "קפיצת הדרך".

נמנו אנשי הוועדה וגמרו, לאחר עיון מדוקדק, כי יש לקורא לעיר: "גיתה" (הג' בחיריק).

"על מה זה – ועל מה זה?"

שאלתי. "הרי יעשו מן השם חוכא – ואטלולא.

לגיטה יקראו גיטה.

התושבים יגידו:

אני גר בגיטה,

אחותה של ריטה,

ואולי דיטה האוכלת ויטה

ומקנחת פיתה,

מתחת לשיטה"

שמעו המלומדים, חככו בדעתם, שבו ועלעלו בספרים ובקונקורדנציות, חיפשו בכה וחיפשו בכה עד שמצאו:

למקום יקראו 'גיתית'.

שוב נפלו פניי.

וכי מה רע ב'גיתית' שאלו המלומדים.

מה רע ב'גיתית'? אמרתי

גיתית, הרי היא כמו עביט,

או חבית של טיט.

יושבי העיר יתמלאו תזזית רבותי, חוסו על העיר, שתהיה פעם עיר גדולה לאלוהים. ותנו לה שם אנושי.

למה לא תקראו לה פשוט, 'גת'?

כן, ענו, 'אבל הרי קיים כבר קיבוץ גת'?

'יפה' אמרתי, 'יהיה קיבוץ גת – ותהיה עיר גת'.

'עיר-גת' איננו שם מוצלח', אמרו, אבל למה לא 'קריית גת'.

בהחלט עניתי, קריית גת, הוא שם יפה ופשוט.

כך נולדה 'קריית גת'.

ובעוד הברזל חם, לא הרפה לובה וביקש שמות לשאר יישובי החבל.

לנגד העיניים עמד אותו אוסטרקון שמצאו בלכיש העיר ובו מתוארים (לפי חלק מהפרשנים) הרגעים

האחרונים של העיר לכיש לפני נפילתה, ולפני "כיבוי האורות":

**"כי אל משאת לכיש אנחנו שמרים
פכל האתת אשר נתן אדני
פי לא נראה את עזקה".**

אם כיבו את אורות יישובי יהודה, והרסו את היישובים, הרי במעשה ההתיישבות שלנו, אנו נדליק את האור מחדש, ולכן היישובים יישאו שמות של כוח ואור: "עוצם, שחר, נוגה, זוהר, נהורה, אור הנר, הילה (לימים שונה לניר ח"ן), נועם, איתן, נחושה, ועוד. כך, נולדו שמות ליישובי חבל ה' – הוא חבל לכיש. והנה מסע גיאוגרפי – דרך שמות היישובים הגיע לשורה האחרונה שלו. מסע אשר התחיל בנביא אחד – הנביא צפניה, המשך לשני מלכם, אב ובן – אמציה ועוזיהו, ונסתיים בהקמת חבל ארץ חדש בארץ ישראל המתפתחת ונבנית. מסע דרך שמות היישובים.

הכותב הינו מנכ"ל ובעלים ב"סיפור מסע" הפקת טיולים ואירועי שטח

הכרזה על חבל לכיש, לובה אליאב, לוי אשכול, בן גוריון: ויקיפדיה

"סמל לציונות ולהתיישבות" / אלדה נתנאל

שימור מגדל המים ההיסטורי בכפר סילבר הסתיים

מועצה לשימור אתרים וכפר הנוער סילבר, בשיתוף משרד המורשת, קיימו בתחילת חודש יוני טקס מיוחד לציון סיום תהליך השימור של מגדל המים ההיסטורי של הכפר. באירוע לקחו חלק מנכ"ל המועצה לשימור אתרים, עמרי שלמון, הנהלת הכפר, בראשות המנכ"ל עמוס גופר, חברי דירקטוריון הכפר, מורים, תלמידים ואורחים נוספים.

מגדל המים נבנה עם הקמת כפר הנוער, בתחילת שנות ה-50. זהו מבנה בגובה כ-15 מ', שנבנה מבטון מזוין וכולל שישה קירות קעורים, עמודים וחמש תקרות. הקירות הקעורים יוצרים גיאומטריה ייחודית, המזכירה במבט מלמעלה מגן דוד. במגדל ארבע קומות. כל אחת משתי הקומות התחתונות הן בנות חדר אחד, מעליהן מרפסת שמוקפת בשישה עמודי בטון, ועליהם מוצב מיכל המים. המיכל שימש לאגירת מים וכמקור לאספקת מים בשעת חירום. המגדל קיבל את המים מבארות הכפר, ששימשו גם להשקיית השדות החקלאיים.

עם השנים, התדרדר מאוד מצבו של מגדל המים, עד כדי סכנת קריסה ממשית. המועצה לשימור אתרים, בשיתוף משרד המורשת וכפר הנוער סילבר, התגייסה להצלת המבנה ההיסטורי החשוב, ואחרי הכנת תיק תיעוד וסקר הנדסי - ביצעה עבודות הצלה ושימור, שכללו טיפול מקיף הן במעטפת המגדל והן בחלק הפנימי. כיום, משמשות שתי הקומות הראשונות של המגדל כמרכז מורשת הכפר.

מריה מצרפי, מנהלת מחוז דרום במועצה לשימור אתרים: "כפר הנוער סילבר ומגדל המים הם סמל לציונות ולהתיישבות באזור הדרום, ומהווים דוגמה להגשמת החלום החינוכי הפרקטי. לא בכדי הוחלט להפוך את הקומה הראשונה של המגדל למרכז מורשת לתולדות הכפר. המועצה לשימור אתרים שמחה להיות חלק מרכזי בפרויקט חשוב זה, שמשיפע על דור העתיד ותורם ליצירת חברה ערכית וטובה יותר".

נציגי ארגון ציוני אמריקה על רקע מגדל המים מצד ימין: ארכיון כפר סילבר

עמוס גופר, מנכ"ל כפר הנוער סילבר: "מגדל המים ממוקם במקום הגבוה ביותר בכפר, ממנו נשקף נוף מרהיב של כל הכפר והסביבה. המגדל הוא מבנה עתיק שמהווה ביטוי לחזון מייסדי הכפר, שהאמינו ביישוב הארץ ובהפרחת השממה, וסמל למורשת המפוארת של הכפר שהוקם בשנות ה-50'. לאורך השנים, המגדל וסביבתו הוזנחו והודות למשרד המורשת, למועצה לשימור אתרים ולתורמים בארץ ובעולם - הצלחנו לשמר פיסה היסטורית משמעותית זאת. מגדל המים הפך מרעוע ומסוכן למבנה מרשים ובו מוזיאון שמשמר את מורשת הכפר. אנחנו מאמינים שחובה עלינו לשמר ולכבד את ההיסטוריה של הכפר, ולאורה של היסטוריה מפוארת זו אנחנו מחנכים את תלמידינו לערכים של ציונות ואהבת הארץ. נמשיך לפתח ולטפח את מגדל המים וסביבתו, ולשמר את ההיסטוריה של כפר סילבר".

הכותבת הינה כתבת 'ישובניק נט' אתר הבית של ישובי הדרום

עמרי שלמון, מנכ"ל המועצה לשימור אתרים (משמאל)
והקטור שקלובנין, יו"ר ועד ותיקי כפר סילבר: אלדה נתנאל

ה"מוסקוביה" ממג'דל/ פרופ' אבי ששון וגד סובול

ב־20 במרץ 1949 (י"ט אדר תש"ט) דיווח סופר עיתון "הבוקר" שארבעה ימים קודם לכן נתגלו שלושה ראשים של צעירים, בהם ראש של צעירה וגוף של אישה קבורים ליד גבעת כורכר מאחורי בית הקברות במערב העיר מג'דל (יהודה הגדרתי, "הבוקר", 20.3.1949, י"ט אדר תש"ט, עמ' 2).

את מקום קבורתם חשפה בפני המושל הצבאי עשהאל צוקרמן, אישה כבת שבעים, שכונתה בפי אנשי המקום הערבים אום אל-עבד – אמו של עבד. לאחר 17 שנה של חיים בלי לגלות את זהותה, ייסר אותה מצפונה והיא התוודתה שהיא יהודייה ושמה רחל-לאה לינדנבוים. היא גם מסרה פרטים על ההתעללות בגופות של שבויי ניצנים וכתוצאה מכך נאסרו כמה צעירים ערבים שהתעללו בראשי החללים בכיכר הראשית של העיר ("דבר", 9.12.1951, עמ' 4).

בשנות הארבעים של המאה ה־20, הייתה מג'דל עיירת מחוז תחת השלטון הבריטי, רוב התושבים היו מוסלמים, פרט למיעוט נוצרי. ועיקר פרנסתם של התושבים כפי שהייתה בתקופה העות'מאנית, חקלאות מגוונת בעיקר של פרדסים, מטעי פרי ותבואות, מסחר זעיר ומלאכה - תעשיית הטקסטיל המפותחת, בעיקר טוויה (ששון, 2002, 93-103). בעיר חיה לפני שנכבשה במלחמת השחרור ב-5 בנובמבר 1948, הזקנה בת השבעים שהתקיימה על תמיכת לשכת הסעד.

רחל לאה שלטה ברוסית, ביידיש ובערבית, וזכרה את חגי ישראל ואת מאכליהם השונים, ועוד זכרה היטב

אחד הבתים היחידים ששרדו במג'דל, (בית ערוסי): עפר יוגב

את הטלית והתפילין של בעלה המנוח ר' מוישה.

מי היא אותה רחל-לאה ומאין הגיעה? האם הייתה גיורת נוצרייה שעלתה לארץ ישראל בערך בשנת 1902, עבדה אצל יהודים ושם רכשה את מנהגיהם ולמדה את שפתם? בראיון עם העיתונאי יהודה שכביץ "הגדרתי", היא אמרה לו מפורשות בערבית: "יהודייה אני, כמותך, זה מאה דורות!" (יהודה הגדרתי, "הבוקר", 20.3.1949, עמ' 2).

"המוסקוביה", כך קראו לה תושבי מגדל המוסלמים. יודעיה קראו לה "עג'וז" – הישישה, התופרת בעלת המוניטין. 17 שנים לא ידעו שכניה שהיא בעצם יהודייה. בחדרה העלוב עמדו כמה רהיטים עתיקים מעשה ידי אומן, והיא סיפרה שאת אלה קנה בעלה המנוח מהקונסול הרוסי בירושלים. היא סיפרה שנולדה בלוצק – פלך ווהלין, ועלתה לארץ ישראל עם בעלה ועם הוריה לירושלים. שם גרו כעשר שנים בביתו של אחד הרבנים, אך הוריה שבו לרוסיה והיא ובעלה עקרו בשנת 1932 ליפו עיר הנמל בניסיון למצוא פרנסה. בעלה החל לעסוק בסחר תפוזים ונולדו להם שני בנים – לייב ואברהם. הילדים שנסעו לאמריקה לעסקיהם, שלחו מכתבים לעתים רחוקות לכתובת הרב בירושלים, והוא העבירם למקום המגורים החדש של הוריהם במג'דל.

הפרדסים הרבים בסביבה היטיבו עמם והתאימו לשאיפותיו הכלכליים של "ר' מוישה", בעלה. הוא התלבש כערבי ודיבר ערבית ופרנסתם הייתה מצויה עד שהגיע משבר ההדרים עקב מאורעות 1936–1939 ("המרד הערבי" כנגד הבריטים). ענף ההדרים היה בתקופת המנדט הבריטי ענף היצוא העיקר, והיה תלוי ברובו בפרדסנות הערבית. שיווק הפרי נעשה על ידי חברת ספנות בריטית כמונופול בשיווק, כולל סדרי ההחסנה בנמל יפו. המרד הערבי כנגד הבריטים בשנים אלה, פגע קשות בענף זה, מבלי לכלול את הפגיעה בפרדסים עצמם במהלך המאורעות (כבהא, קרלינסקי, 2021, 144).

מצבם הכלכלי של בני הזוג הורע, בני הזוג עקרו למגדל ורחל-לאה שבה למקצועה הישן עוד מימיה בלוצק – חייטת. היא לא ידעה קרוא וכתוב ולא ידעה מה מתרחש בעולם, פרט למה שקורה בסביבתה. בספטמבר 1946 הרגיש בעלה שימיו ספורים וביקש להביאו לירושלים לרופאים טובים. הוא נותח אך נפטר, ולבקשתו נקבר בהר הזיתים.

כשנפגשה רחל-לאה עם העיתונאי יהודה הגדרתי, נפתח זיכרונה, ונזכרה שאותה עת פורים היה ואיתו אזני-המן. בקרוב יחול פסח והיא ביקשה ממנו: "ראה כי יספקו לי מצות! זה שנים שלא טעמתי אותן, וחג שבועות עם מאכלי החלב ובחג הסוכות [...] שאימי הייתה סופרת לי את הלולב והאתרוג לברכה בסוכתנו היפה, וביום כיפור הייתי צמה" (יהודה הגדרתי, "הבוקר", 20.3.1949, עמ' 2).

חיילים יהודים בשוק של מגדל 1948: ויקיפדיה

השלטון המצרי במגדל הזקין אותה בשנים רבות, כך סיפרה. עם כיבושה של אשקלון ב-5 בנובמבר 1948 נותרו בה כ-2400 נפש, 1900 מהם היו תושביה המקוריים, רוב האוכלוסייה הערבית עזבה בעקבות הצבא המצרי לעזה.

היא סיפרה כי זכור לה יום שחור במיוחד, קולות תרועה ברחובות הוציאו אותה לרחוב, והיא שמעה משכנותיה ש"ראשי יהודים נישאים על גבי מכוניות המצרים". היא התוודתה שהייתה זו "נקיפת הלב הראשונה שחשה בה מזה שנים רבות" (שם). זקנים וטף רקדו ברחובות, נשים השמיעו

קולות שמחה כמו בחתונות. מכוניות מצריות נסעו ברחוב ושלושה נערים "החזיקו על גבי כלונסאות וחודי כידונים שלושה ראשים צעירים, שהותזו מגופות שני בחורים ובחורה ישראלים מקבוצת ניצנים".

עם חשיפת הגולגולות שהובאו לקבר ישראל, הרגישה הזקנה מעט פורקן והיא חשפה את עברה כיהודייה. העיתונאי סיכם את מאמרו בתהייה, כלום באמת יהודייה הייתה או ערביה שבקשה לנצל את הלב היהודי ולחדש חיים נוחים יותר (שם).

סיפור גילוי ראשי מגיני ניצנים מחזק את סיפור ההתעללות בשבויי ניצנים, ומאשש את סיפור התהלוכה ברחובות מגדל שפורסם בכמה מקורות (ראו למשל: רם אורן, המטרה תל אביב, תל אביב, 2004, עמ' 240).

לאחרונה התגלו עובדות חדשות באשר לגופות שנישאו על כידונים במגדל. עלה החשד שגופות שני הגברים והאישה הם יורק אייזנברג, יצחק רובינשטיין וליבקה שפר מקיבוץ יד מרדכי (גור, 2023, 171), (201). שמותיהם אכן מוזכרים בספרה של מרגרט לארקין (2018, 224-226). יצחק (יורק) רובינשטיין, ליבקה שפר ובנימין אייזנברג מהפלמ"ח, הפצוע על האלונקה שנשאו השנים, במסע פינוי יד מרדכי לגברעם ב- 23 במאי 1948. הם נותרו מאחור ונישבו על ידי המצרים, זו התמונה האחרונה שראו הפלמ"חניקים שחזרו בבוקר לחפשם.

רחל-לאה נפטרה ערירית ללא כל ידיד כשבניה בניכר ניתקו כל מגע עמה ועם ארץ ישראל כל השנים. היא נקברה כנראה באשקלון. יומיים לפני מותה היא הודיעה לרשויות שברשותה מטבעות זרים ומטבעות זהב, שאותם היא מורישה לבית הכנסת במקום. לאחר מותה מצאה המשטרה בביתה כעשרים מטבעות זהב וכמאה וחמישים לירות שטרלינג.

לצערנו לא הצלחנו לאתר את תאריך מותה ואת קברה וגם לא את קברו של בעלה בהר הזיתים.

הכותבים, הינם נאמני שימור וחברי הועדה הציבורית לשימור אשקלון

ביבליוגרפיה

אלרואי ג., 2023, ולא נודע מקומם, ספרי חמד, תל אביב.
כבהא, מ., קרלינסקי, נ. 2021, "מתחרות לדו-לאומיות: הפרדסנות הערבית-פלסטינית והיהודית-ציונית בתקופת המנדט, ישראל, 27-28, עמ' 144.
לארקין מ., 2018, (הדפסה ראשונה 1963), השמש לא עמד דום, משרד הביטחון.
ששון, א., 2002, התפתחות נוף אשקלון וסביבתה בשלהי התקופה העות'מאנית, בתוך: ששון, א. ואחרים (עורכים), אשקלון כלת הדרום, המכללה האקדמית אשקלון, עמ' 93-103.

עשהאל צוקרמן מושל מחוז אשקלון ומיכאל הנגבי מושל מחוז באר שבע
1950: ויקיפדיה

אדר' מתי קונס, מחלוצי הבנייה האקלימית בארץ/ טליה לוי רוזנבוים

האדריכל מתי קונס (מתיתיהו), מחלוצי הבנייה האקלימית בארץ, הלך לעולמו בגיל 77 במשך עשרות שנים בנייה ירוקה ואת חקר המדבר וכן תכנון מבנים פורצי דרך. "יש שני אנשים שהלוואי שהיינו מקשיבים להם יותר: בן גוריון ומתי קונס", ספדה לו אורנה אנג'ל, יו"ר התאחדות האדריכלים. מתי קונס היה אדריכל פורץ דרך בכל הקשור לבנייה אקלימית ולתכנון מוביל בתחום, בעיקר בדרום הארץ. הוא עסק במגוון של פרויקטים, ובהם תכנון ערים, מבנים ציבוריים ובתים פרטיים, בכלם הושם דגש על הדרך הנכונה בהקשר של האזור והסביבה. בריאיון עמו שפורסם לפני כארבע שנים באתר "דעת מדבר" אמר כי "כל מקום צריך את האדריכלות שלו" - וכך הוא גם פעל.

במקביל לעבודתו כאדריכל במשרד "אקוטקטורה" שהקים הוא התנדב רבות במוסדות שונים לקידום הבנייה הירוקה בארץ, ובהם מכון התקנים, המועצה הישראלית לבנייה ירוקה והחברה הבינלאומית לאנרגיה סולרית. הוא גם הקדיש זמן רב להוראה וחינוך בנושא במחלקה לארכיטקטורה של האקדמיה לאמנויות בצלאל בירושלים; במחלקה לאדריכלות במכללה להנדסה סמי שמעון; במחלקה לאדריכלות במכללה האקדמית ספיר ובמרכז הבנייה הישראלי.

עלה מיוון והקים את המכון לחקר המדבר

קונס החל את דרכו המקצועית ביוון, שם נולד ב-1947. הוא סיים את לימודי האדריכלות באוניברסיטה הפוליטכנית של אתונה בשנת 1971 והחל לעבוד במשרד הידוע Doxiadis Associates עד לעלייתו ארצה בשנת 1974. בארץ הוא המשיך ללימודי תואר שני באדריכלות ותכנון ערים בטכניון. המחקר שלו עסק בתכנון אקולוגי של יישובים והנושא ליווה אותו לאורך חייו המקצועיים.

באותה שנה חבר קונס לאדריכלים משה ספדיה, ברוך גבעוני ואריה רחמימוב ויחד הם פעלו להקמת המכון לחקר המדבר בשדה־בוקר כפקולטה של אוניברסיטת בן גוריון. מכון המחקר נוסד מתוך מטרה להקים בסיס של מחקר אופרטיבי לפיתוח ידע, טכנולוגיות ושיטות ליישב את המדבר בצורה בת קיימא. זהו מכון מחקר רב־תחומי שכולל בין היתר חוקרים מתחומי ביולוגיה, פיזיקה, אנרגיה סולרית, אקולוגיה מדברית, חקלאות, סביבה וחברה.

לאחר שלוש שנים שבהן עבד במכון לחקר

המדבר הוא החליט להתמקד בעבודה פרקטית, אך חקר הסביבה המדברית, יחד עם תפיסתו הצינונית, הובילו אותו להתגורר בירוחם, שם הקים משרד תכנון. גם לאחר שעזב את המכון לחקר המדבר, המשיך לתכנן ולהעמיק בשיטות הבנייה המתאימות למדבר ולהקלה על עומס החום, כדי לייתר את השימוש במזגן או בתאורה מלאכותית.

כל שנותיו המקצועיות עבד בדרום והיה מעורב מרד בשימור העיר העתיקה בבאר שבע: וולפגנג מוצפי-האלר

בנייה אקלימית פורצת דרך לצד כבוד לשימור

פרופ' יצחק מאיר שהכיר אותו בטכניון מעיד כי הגיע בעקבותיו למכון המחקר בשדה־בוקר ונשאר שם עד היום. "מתי היה מהראשונים בארץ שעסקו בתחום התכנון האקלימי והוא ודאי היה מהבודדים שחקרו את התכנון בסביבה מדברית. כבר אז הוא הבין את חשיבות המחקר והתכנון הנכון לאזורים מדבריים, במיוחד כשמדובר במדינה שיותר מחצית משטחה (כ־65%) מוגדר כמדבר ועוד יותר כשהמדבריות ברחבי העולם הולכים ומתפשטים".

אכן, המודעות כלפי עקרונות הבנייה האקלימית עלתה ושיטות הבנייה הפכו לנפוצות יותר, אך בתחילת שנות ה־80 שבהן החל את עבודתו בארץ, הן היו פורצות דרך. לפי תפיסות אלו פעל כשתכנן את שיפוף בתי הבטון בקיבוץ יטבתה. הוא תכנן הוספת בידוד חיצוני וגג רעפים לבן, בניגוד לזה האדום והנפוץ, כיוון

קבלת הפרס על שם ג'פרי קוק אוני' בן גוריון: וולפגנג מוצפי-האלר

שהצבע הבהיר מחזיר את קרינת השמש ולא סופג אותה. את גג הרעפים לא קיבעו בצמוד למבנה אלא הרחיקו אותו כך שיצל על המבנה ויאפשר זרימת אוויר תחתיו לקירור ולהורדת הטמפרטורה בפנים.

בהצגת עבודתו של קונס במעמד קבלת פרס על שם ג'פרי קוק באוניברסיטת בן גוריון, נאמר: "הפרויקטים שלו צומחים מניתוח מעמיק והבנה של האתר והאילוצים שלו. הם משלבים אסטרטגיות פסיביות כמו זכויות שמש ורוח וכן חימום וקירור פסיביים. כמו כן, הוא הקדיש חלק נכבד מעבודתו המקצועית לקידום ולמימוש שיפור אנרגטי של מבנים קיימים".

עוד מוסיף מאיר כי "מבחינה אדריכלית, אפשר לראות חוט מקשר בין הפרויקטים שתכנן בשילוב בין ההשראה ששאב מהסביבה והאקלים

עם הקווים ברורים שהיו אופייניים לו. כל שנותיו המקצועיות קונס עבד בדרום כשתכנן בתים פרטיים, מבני ציבור, תוכניות ערים והיה מעורב מאוד בשימור העיר העתיקה בבאר שבע, שהייתה קרובה ללבנו. הוא פעל כדי לשמור על המבנים ההיסטוריים ולשקם אותם".

כך הגיע אליו היזם והמרצה להשקעות הנדל"ן, צחי קוויטנסקי, שהזמין את קונס לתכנן פרויקטים לשימור בבאר שבע. קוויטנסקי מספר כי "בפגישת ההיכרות שקבענו בנכס, קונס החל לקלף את הטיח שחיפה את האבן שיועדה לשימור, מתוך כבוד וכאב כלפי המבנה ומצבו הנוכחי. זו הייתה דוגמה לחיבור שהיה לו בין האהבה כלפי האדריכלות והשאיפה לשמר את ערכיה ובין היכולת שלו לשלב את הבנייה הירוקה בתהליך התכנון המחודש".

"פרויקט הדגל של קונס הוא המכללה הטכנולוגית ובית הספר הטכני של חיל האוויר בבאר שבע (שאותם תכנן לצד האדריכלים דוד כהן וגיל מריס - טל"ר)", אמר מאיר. "זהו אחד הפרויקטים הביו־אקלימיים הגדולים והמורכבים ביותר שהתממשו בישראל. בהיותו ממוקם בבירת מדבר הנגב, הוא משמש כהדגמה של עקרונות ופרקטיקות של אדריכלות מדברית ביו־אקלימית. המבנה עונה על אחד העקרונות הקריטיים בתכנון באזורים מדבריים בכך שמספק נוחות תרמית תוך שימוש מצומצם ככל הניתן באנרגיה מלאכותית".

עוד הוא מוסיף כי "באזור הנגב אפשר בקלות יחסית לספק חימום באמצעות השמש ובקיץ המבנים מתקררים באמצעות אוורור במהלך הלילה, וכך אפשר לצמצם את הצורך לקרר באופן מלאכותי במהלך היום. עם זאת, מבנים שבעבר הצליחו להתמודד עם החום המדברי באמצעות שיטה זו בלבד, מתקשים לעשות זאת היום. זאת כיוון שהמדידות ב־30 השנים האחרונות מראות עלייה רציפה במדדי האקלים - עליית טמפרטורה בקיץ, עליית הלחות היחסית וירידה של מהירות הרוח, יוצרים חוסר נוחות שיחייב פתרונות נוספים להתמודדות".

מאיר מספר על הדמיון במסלול חייהם שהחל מהרקע שלהם כילידי יוון, דרך לימודי האדריכלות וחקר הסביבה המדברית. "שנינו שמענו את אותה מוזיקה, קראנו את אותם הספרים ושנינו 'בן־גוריוניסטים' בכך שראינו את החיוניות בעליית הישראלים לנגב", מספר מאיר על עמיתו, "עלייה כיוון שמדובר בהחלטה מאוד מפוקחת ואמיצה להגיע למקום קטן, מבודד ודי מוזנח, לפחות בשנת 1986, שבה אני הגעתי לנגב".

בריאיון שהעניק ל"דעת המדבר" סיפר קונס גם על חלומותיו לתכנן עיר מדברית בצפון הערבה ולקשר את ערי הדרום למרכז הארץ ברכבת מהירה שתאפשר זמני נסיעה קצרים. הוא גם מתח ביקורת על אופי הבנייה בארץ שנע בין שני מצבי קיצון - האחד, בנייה פרטית צמודת קרקע באזורי הפריפריה, שמובילה לבזבוז שטחי אכלוס. השנייה מתרכזת במרכז הארץ בצורת מגדלים שמחייבים שימוש באנרגיה מלאכותית. כדוגמה הוא תיאר את השכונה שהקים עם שותפיו למחקר, נווה צין, שתוכננה כך שהבתים בה יפוזרו על פני שטח מצומצם ככל האפשר מבלי שבית אחד יצל על האחר.

בית הספר הטכני של חיל האוויר: גיל מריס

"אם יודעים איך לזהות את התכונות המקומיות, יודעים לתכנן יופי של בניינים שיהיו נוחים לאנשים וגם יהיו יפים ארכיטקטונית. זה המסר שאני רוצה להעביר לכולם. לתכנן ולבנות יותר ברצינות", אמר קונס בריאיון. או כפי שניסחה זאת בהספדה אורנה אנג'ל, יו"ר התאחדות האדריכלים: "את ההבנה שלי לכך שלכל מקום יש את האופי שלו ואת מזג האוויר שלו; את הנחישות לא לתכנן בכל מקום אותו דבר; את חשיבות הצל והאפשרות לתכנן צל בקלות; את העובדה שלא נכון להדליק את המזגן ב־1 באפריל ולכבות אותו ב־1 באוקטובר - למדתי ממתי. לא לקבל כמובן מאליו את העובדה שהשמש שורפת אותנו בקיץ, לשלוט באפשרויות ששעת הזריחה וזוויות השמש בקיץ ובחורף מקנות לנו. על כוחו של האדריכל לתכנן בצורה בלתי מתפשרת, על הרוחות הטובות והרעות, על תכנון תוך התחשבות בסביבה בחברה ובכלכלה - למדתי ממתי. כבר שנים שאני לא נשברת מול הפרימיטיביות של ממשלות ישראל ורוב ראשי הערים והמועצות בתחומים אלה, כי מתי נטע בי את ההבנה והנחישות לתחומים אלה ואת ההבנה שזה אפשרי ולא תיאורטי. בהקשרים האלה יש שני אנשים שהלוואי שהיינו מקשיבים להם יותר: בן גוריון ומתי קונס".

הכותבת הינה כתבת עיצוב ואדריכלות ynet

מתי קונס ז"ל, חבר הועדה הציבורית לשימור בבאר שבע

את מתי קונס פגשתי לראשונה במשרדי מחלקת ההנדסה בירוחם כשעבדתי כמפקח במנהל מקרקעי ישראל. בתקופה זו מתי גר בירוחם, פגשתי אדם עם חיוך ועברית עם מבטא יוני (מתי נולד ביוון ולמד אדריכלות ביוון), פגשתי את מתי בוועדת בנין ערים בירוחם ובבאר שבע כנציג מינהל מקרקעי ישראל, מתי העיר תמיד הערות בונות ובנועם.

לאחר פרישתי לגמלאות פגשתי את מתי באחד הסיורים שלי בעיר העתיקה. מתי הזמין אותי למשרדו בעיר העתיקה ברחוב הרצל, ישבנו ודיברנו על חשיבות השימור של העיר העתיקה, גילתי את ההתלהבות של מתי לשימור האדריכלי של העיר העתיקה, וגם פגשתי את מתי בוועדת השימור של באר שבע.

שלמה ציזר חבר הועדה הציבורית לשימור באר שבע

מתי היה חבר הועדה הציבורית לשימור באר שבע, מיום היווסדה אי שם בשנות ה-70 של המאה הקודמת. נפגשנו רבות בוועדת השימור העירונית (עת היה נהוג שחבר ועדה ציבורית יהיה נוכח). מתי לימד וחינך סטודנטים במכללת סמי שמעון. ספיר ובבצלאל. במהלך עבודתי במחוז נעזרתי רבות בחוכמתו, בידיעותיו ובניסיון שהביא. היה לעזר רב למועצה לשימור בנוגע לדפוס המחשבה לשימור העיר העתיקה באר שבע. ציניקן וטוב לב, מאחר למפגשי ועדה אך מהתורמים החשובים בה. איבדנו צלע חשובה בהליכות השימור הפיסי בבאר שבע.

יהא זכרו ברוך

עפר יוגב חבר הועדה הציבורית לשימור באר שבע